

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՄԱՆՈՒԿԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ**

ԳԱՌՆԻԿ ԹԵԼՄԱՆԻ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

**ՊԱՏՄԱՎԵՊԸ ՀԵՏՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՊԱՐՍԻՑ
ԱՐՁԱԿՈՒՄ**

**Ժ.01.07- «Արտասահմանյան գրականություն»
մասնագիտությունը
բանասիրական գիտությունների թեկնածուի
գիտականաստիճանի
հայցման ատենախոսություն անսեղմագիր**

ԵՐԵՎԱՆ - 2018

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական դեկավար` բանասիրական

գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Լաուրա Յայկիճեխյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ` բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Արմանուշ Կոզմոյի Կոզմոյան

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Լիլիթ Մերուժանի Սաֆրասյան

Առաջատար կազմակերպչություն` Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվահասարակագիտական համալսարան

Պաշտպանությունը կայանալու է 2018 թ. մարտի 2-ին, ժամը 14-00-ին, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում գործող ԲՈՅ-ի Գրականագիտության 003 մասնագիտական խորհրդում:
Հասցեն` ք.Երեւան, Գրիգոր Լուսավորչի 15:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2018թ. հունվարի 30-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ` Ս.Ա.Մարգարյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսությունը նվիրված է 1979թ. հսկամական հեղափոխությունը հաջորդած երեք տասնամյակների իրանական պատմավեպին, որը պարսից ժամանակակից արձակի ամենամեծ մասսայականությունն վայելող ժանրերից մեկն է: Որպես գրական ժանր՝ պատմավեպը դարձել է իրանցիների հայրենասիրական և ազգայնական գաղափարների հիմնական արտահայտիչներից մեկը:

Իրանական միջնադարյան արձակագրությունը (դասթանագրություն) և ազգային գրականությունը ավանդույթների շարունակումը բնավ չի խանգարել, որ այն հաղորդակից լինի համաշխարհային գրականությունն որագույն գործընթացներին:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պատմավեպը գրականություն այն ժանրն է, որը շահկապում է սերունդների անցած ուղին՝ ընդգրկելով պատմություն ողջ պրոցեսը: Ինչպես Ա.Լուևաջարսկին է ասում, «Անցյալն ապրում է իր ծնած ներկայի մեջ, քանի որ ներկան համարվում է հենց այդ սկսվածի ավարտը»²:

Իրենց ստեղծագործություններում վերակենդանացնելով անցած դարերի իրադարձությունները՝ իրանցի հեղինակները ձգտում են գտնել ներկա իրականության ճշմարտացի ընկալման բանալին, հասարակությունը հուզող աշխարհայացքային, բարոյական և քաղաքական այն կարևոր ու արդիական խնդիրների լուծումը, որոնք անցյալում ևս հուզել են իրենց նախնիներին, իսկ մեր օրերում ներկայանում են նոր ժամանակների «հագուստով»: Ուստի, պարսից ժամանակակից պատմավեպերի արտաքնապես արկածային-այարական³ կամ սիրային-

¹Ճանոթություն: Դասթան` բռց. պատում, պատմվածք, պատմություն, վեպ: Սակայն այստեղ գործածվում է ժողովրդական դյուցազներգական արձակ պատում իմաստով:

²Луначарский А., Философские поэмы в красках и мраморе// Вопросы философии, 1965, № 12, с. 112.

³Ճանոթություն: Բռց. այար՝ խորամանկ, ճարպիկ մարդ, սակայն հասարակական ընկալմամբ այարները մեծահոգի ավագաններ են՝ արժանապատվություն, ան

կենցաղային շղարշով պատված թեմատիկայի
ենթատեքստում անթեղված է դրանց բուն
գաղափարական հենքը: Այս
ստեղծագործությունը յուրահատուկ է իրենցից
ներկայացնում են վեպ-այլաբանություններ,
որոնցում իրանցի պատմավիպասանների
հաջողվում է հայրենասիրություն եզրի մեջ
մեկտեղել իրանականության
շիջանությունը և գաղափարական
սկզբունքները՝ որպես պատվար արտաքին
քաղաքական ու կրոնական մարտահրավերների
դեմ: Երկու սկզբունքի փոխլրացնող և
հաջորդական խաղարկմամբ էլ լուծվում են
հետևյալ խնդիրները՝ ամրապնդել իրանի
բազմացեղ միասնականությունը, թույլ չտալ
կրոնական կամ պառակտիչ «գունավոր»
հոսանքների մուտքը երկիր, դեռ ավելին՝ վառ
պահել իրանցիների մեծապետական
նկրտումները Մեծ Իրանից անջատված նախկին
ենթակատարածքների նկատմամբ:

Մեր ձավոր Արևելքում և Իրանի հարակից
երկրներում հաստատված աշխարհաքաղաքական
իրադրությունները, դրանում այդ երկրի՝ «բարին
ու չարը» հավասարակշռող բացառիկ
դերակատարությունը պահանջ է առաջադրում
դրանից բխած պատմական ամաքելության
ընկալումը սերմանել նաև սեփական
հասարակայնության լայն շրջաններում:
Իրանի՝ պատմականորեն ունեցած
մարդասիրական և քաղաքակրթական
ավանդույթներին հավատարիմ լինելու,
մշակութասեր և մշակութարար հեղինակության
պահպանման, համաշխարհային
գերտերությունների և նրանց՝ Իրանին
սահմանակից «կամակատար» երկրներից
սպառնացող մարտահրավերների նդիմակայելու
նպատակով հրամայական է դառնում վառ պահել

մարդկայնության, կարիքավորին օգնելու, իրենց
պաշտպանությունը հանձնված անձի կամ ապրանքի՝
ամանաթի պահպանման հարցում անձնվեր պարտքի
զգացումով ու պատասխանատվությամբ: Խաղաղության
ժամանակ կողոպուտով ու թալանով զբաղվող
այրական խմբերը պատերազմների ժամանակ
մարտնչում էին հայրենիքի ազատության և
բարօրության համար: Պատմավեպերում նրանք հանդես
են գալիս նաև ժողովրդական դյուցազնապատումների
փահլևան-դյուցազունների հատկանիշներով:

ս Ե փ ակ ան Ժ ո ղ ո վ ը ղ ի ա զ գ ա յ ն ակ ան և
հ ա յ ը ր Ե ն աս ի ր ակ ան զ գ ա ց մ ու ն ք ն Ե ը ը :

Մ Ե գ ան ու մ ի ր ան ակ ան պ ա տ մ ա վ Ե պ ի
ո ւ ս ու մ ն աս ի ր ու թ յ ու ն ն ար ղ ի ակ ակ ան Ե , ք ա ն ի ո թ
բ ա ց ա հ ա յ տ ու մ Ե մ Ե թ հ ար ու ան Ժ ո ղ ո վ ը ղ ի
հ ա վ ա ք ակ ան մ տ ա ծ Ե Լ ակ Ե թ պ ի խ ո թ թ ք ա յ ի ն շ Ե թ տ Ե ը ,
հ ա ս ար ակ ակ ան -ք ա ղ ա ք ակ ան
տ թ ա մ ա ղ թ ու թ յ ու ն ն Ե ը ը : Ի թ ան ը մ շ ակ ու թ ա յ ի ն
Ե թ ու ու յ թ Ե , ա մ Ե ղ ծ վ ա ծ ի թ խ ա յ տ ա թ ղ Ե տ ց Ե ղ ա յ ի ն
հ մ ակ ար գ ո վ , մ ի հ ա ս ն ակ ան ու թ յ ա մ Բ , հ գ ո թ
պ Ե տ ակ ան ու թ յ ու ն ը պ ա հ պ ան Ե Լ ու ան կ ո տ թ ու մ
կ ա մ ք ո վ և դ ար ա վ ո թ ի մ ա ս տ ու թ յ ա մ Բ : Պ ա տ մ ա վ Ե պ ը
գ թ ակ ան ու թ յ ան հ Ե ն ց ա յ ն ժ ա ն ը ն Ե , ո թ ու մ
ար տ ա ց ո լ վ ու մ Ե ն մ շ ակ ու թ ա յ ի ն , կ թ ո ն ակ ան ,
պ ա տ մ ակ ան և ա շ խ ար հ ա յ ա ց ք ա յ ի ն ա յ ն
գ ո թ ծ ո ն ն Ե ը ը , ո թ ո ն ք ա պ ա հ ո վ ու մ Ե ն ա յ դ
բ ա գ մ Ե թ ան գ հ ա վ ա ք ակ ան ու թ յ ու ն ը մ ի հ ա ս ն ակ ան
պ ա հ պ ան Ե Լ ու կ ար ո ղ ու թ յ ու ն ը , ու ս տ ի ու ս ան Ե Լ ի
Ե ն և օ թ ի ն ակ Ե Լ ի :

Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ն Ք Ի Ն Պ Ա Տ Ա Կ Լ Ո Ի Խ Ն Դ Ի Ր Ն Ե Ր Ը

Ա տ Ե ն ա խ ո ս ու Ե թ յ ան ն պ ա տ ակ ն Ե
ո ւ ս ու մ ն աս ի թ Ե Լ պ ար ս ի ց ժ ա մ ան ակ ակ ի ց
պ ա տ մ ա վ Ե պ Ե թ ի ժ ա ն ը ա յ ի ն
ա մ ան ձ ն ա հ ա տ կ ու թ յ ու ն ն Ե ը ը , գ ար գ ա ց մ ան
թ Ե մ ա տ ի կ ու ղ ղ վ ա ծ ու թ յ ու ն ը , ի թ ան ակ ան
ա մ ա ս պ Ե Լ ն Ե թ ի , ա վ ան դ ա պ ա տ ու մ ն Ե թ ի
վ Ե թ ի մ ա ս տ ա վ ո թ ու մ ն Ե թ ու ն ու դ թ ան ց ու մ
ժ ա մ ան ակ ակ ի ց ի թ ո ղ ու թ յ ու ն ն Ե թ ի
ար տ ա ց ո լ ու մ ը , ա զ գ ա յ ի ն ի ն ք ն ու թ յ ան
դ թ ս ն ո թ ու մ ն Ե ը ը , պ ա տ մ ա գ ի տ ու թ յ ան
ն վ ա ծ ու մ ն Ե թ ի կ ի թ ա մ ու մ ը , փ ա ս տ ա գ թ ակ ան հ Ե ն ք ի
օ գ տ ա գ ո թ ծ մ ան չ ա փ ն ու
յ ու Ե ո թ թ ի ն ակ ու թ յ ու ն ն Ե ը ը , հ Ե ղ ի ն ակ ա յ ի ն
մ ի ջ ա մ տ ու թ յ ու ն ն Ե թ ի , հ Ե թ ո ս ի ը ն տ թ ու թ յ ան
չ ա փ ան ի շ ն Ե ը ը , մ ի ջ ն ա դ ար յ ան Ժ ո ղ ո վ ը ղ ակ ան
վ Ե պ ի` դ ա ս թ ան ի հ Ե տ ժ ա մ ան գ ակ ան կ ա պ ը և ա յ Լ ն :

Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ն Ք Ի Գ Ի Տ Ա Կ Լ Ն Ո Ր Ո Ի Յ Թ Ը

Ս ու յ ն ա շ խ ա տ ան ք ո վ ք ն ն ու թ յ ան ն յ ու թ Ե ն ք
դ ար ձ թ Ե Լ 1979թ. Ի ս լ ա մ ակ ան հ Ե ղ ա փ ո խ ու թ յ ու ն ի ց
մ ի ն չ և XXI դ ար ի 10-ակ ան թ վ ակ ան ն Ե թ ո ն ը ն կ ա ծ ա վ Ե Լ ի
ք ա ն Ե թ Ե ս ն ա մ յ ա ժ ա մ ան ակ ա հ ա տ վ ա ծ ի պ ար ս ի ց
պ ա տ մ ա վ ի պ ա գ թ ու թ յ ան գ ար գ ա ց մ ան ը ն թ ա ց ք ը , ո թ ը
չ ա փ ա գ ան ց հ ար ու ս տ Ե թ Ե` ք ա ն ակ ակ ան , թ Ե`
թ ո վ ան դ ակ ա յ ի ն , թ Ե` ժ ա ն ը ա յ ի ն

բազմազանություն առումով և լուրջ
ուսումնասիրություն կարիք ունի: Պատմավեպի
այս շրջանին չեն անդրադարձել ո՛չ իրանական,
ո՛չ արտասահմանյան մասնագետները:

Վերլուծություն ենք ենթարկել նշված
շրջանի՝ մեզ ձեռնահաս դարձած և ժանրի
զարգացման ուղիներն իցույց դնող հնարավոր
ամենաբնութագրական վեպերը:

Թեմայի առավել ամբողջական
ներկայացման շահերից՝ ելնելով՝ համառոտ
ակնարկով ատենախոսություն առաջին գլխու
անդրադարձ է կատարվել ժանրի՝ XX դարասկզբից
մինչև 1970-ական թթ. վերջը ընկած
նախահեղափոխական շրջանին ևս: Այսինքն՝
առաջին անգամ պարսից պատմավեպի
պատմությունը ներկայացվում է համաբերված
կերպով՝ սկզբնավորումից մինչև մերօրերը:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ (ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՒ ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ)

Գործնական նշանակություն տեսակետից
ատենախոսություն առաջ արձարձված նյութը
կարող է նպաստել հայ-իրանական մշակութային
համագործակցության ակտիվացմանը, դրացի
ժողովուրդների հոգեկերտվածքի առավել խորը
փոխըմբռնմանը, նրանց պատմության խաչվող մի
շարք առանցքային հարցերի վերարժևորմանը,
դրանց նորովի լուսաբանմանը, ինչպես նաև
բարեկամության ամրապնդմանը: Պատմավեպի
վերաբերյալ այս աշխատանքը կարող է նյութ
հանդիսանալ իրանական գրականության,
մասնավորապես ժամանակակից արձակի
ուսումնասիրության, ճանաչման, ինչպես նաև
հայերի, Յայաստանի, հարևան այլ
ժողովուրդների նպատամբ իրանցիների
ուներցած կարծրատիպային պատկերացումների և
վերաբերմունքի բացահայտման համար: Այն
կարող է իրանագիտություն մասնագիտություն
ուներցող բուհերի ուսանողների համար
ծառայել որպես դասագիրք պարսից նոր և
նորագույն շրջանների արձակի
ուսումնասիրության նպատակով:

ԱՆԽԱՏԱՆՔԻ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՅԻՄՔԸ

Ատենախոսությունը մեջ որպես մեթոդական հիմք հիմնականում օգտագործվել են նկարագրական, պատմական, համեմատական, տիպաբանական և հոգեբանական վերլուծություն մեթոդները: Այս տեսանկյունից են ներկայացվում վեպերի բովանդակությունը, սյուժեի, կառուցվածքի, ճակոքման, դասթաների պոետիկայի օգտագործման, միջարարման (առասպելարարման), պատմական և փաստագրական նյութի շաղկապման, հեղինակների վիպասանական վարպետությունը:

ԱՆԽԱՏԱՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ

Ժամանակագրական առումով ատենախոսությունում քննվում է պարսից պատմավեպի զարգացման հետհեղափոխական՝ վերջին երեսնամյա փուլը՝ 1980-ական թթ. մինչև 2010-ական թթ. սկիզբը: Սակայն նյութի վերաբերյալ առավել ամբողջական և համակողմանի պատկերացում կազմելու նպատակով (ինչպես վերևում ևս նշվեց) առաջին գլխում համառոտակնարկով տրվել է պատմավեպի զարգացման ընթացքն ամբողջությամբ՝ սկսած XX դարասկզբից մինչև XXI դարի առաջին տասնամյակը, որից հետո հետհեղափոխական շրջանը քննարկվում է առավել հանգամանալից:

Նյութի համակողմանի ուսումնասիրություն պահանջից ելնելով՝ առանձին գլխով հնարավորինս ստեղծման դրադարձ է կատարվել նաև միջնադարյան ժողովրդական վեպի առանձնահատկություններին և դրա հետ ժամանակակից պատմավեպի ժառանգական կապին:

ԱՆԽԱՏԱՆՔԻ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսությունը քննարկվել և հրապարակային պաշտպանության է երաշխավորվել ԵՊՀ արևելագիտության \$ակուլ տետի իրանագիտության ամբիոնում: Աշխատանքի հիմնական դրույթները լուսաբանվել են «Արևելագիտության հարցեր», «Մերձավոր Արևելք. լեզվաբանություն և գրականություն և պատմություն», «Իրան-նամե» և «Օրենտալիա» գիտական հանդեսներում լույս

տեսած հոգոված ներում: Ատենախոսություն հետ կապված մի շարք խնդիրներ ներկայացվել և ամփոփվել են իրանագիտության ամբիոնում կազմակերպված սեմինարների ընթացքում:

**ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՆՈՒՅԻՄՆԱԿԱՆ
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Ատենախոսության հիմնական մասը բաղկացած է ներածական շրջանից, թվագրված ենթաբաժիններից կազմված չորս գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից:

**ՍԿԶԲՆԱԴՔՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՌՈՏՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ**

Ատենախոսությունը գրելիս հիմնականում օգտագործվել են հայերեն, պարսկերեն, ռուսերեն և այլ լեզուներով աշխատություններ, որոնք վերաբերում են ոչ միայն պարսից ժամանակակից պատմավեպին, այլ նաև իրանական միջնադարյան և ժամանակակից արձակագրությանը:

Ատենախոսության իրականացման համար օգտակար տեղեկություններ ենք քաղել իրանցի գիտնական Յ. Արյանփուրի «Ազ սաբաթա Նիմա» (Սաբայից մինչև Նիմա)⁴, Մ. Բահարի «Ազ օսթուրեթաթարիխ»⁵ (Առասպելից մինչև պատմություն), իրանցի գրականագետ Մ. Մահջոլեի «Ադաբիյյաթե-ամիյանե-ե-իրան» (իրանի ժողովրդական գրականությունը), ուկրաինացի գրականագետ Ա. Բականովի «Ժամանակակից արտասահմանյան պատմավեպը»⁶, տաջիկ գիտնական Կ. Չիլանի «Ժողովրդական վեպ. Աբումուսլիմամե»⁷, տաջիկ հեղինակ Խ. Ջ. Շոդիևի «Ուրդու լեզվով վեպի ժանրը և դրա զարգացումը XX դարի առաջին կեսին»⁸ ուսումնասիրություններին, տաջիկ գրականագետ Չ. Ուլմասովայի «Ժամանակակից տաջիկական պատմավեպի ակունքները» ատենախոսությունից⁹, շավանմարդների¹⁰ և

⁴Āryanpur Y., Az Nimā tā Sabā.

⁵Bahār M., Az osture tā tārix, Tehrān, 1998.

⁶Баканов А., Современный зарубежный исторический роман, Киев, 1989.

⁷Чилаев К., Народный роман, Абу Муслим наме, Душанбе, 1965.

⁸Шодиевич Х., Жанр романа урду и его развитие до первой половины XX в., Душанбе, 2015г.

⁹Ульмасова З., Истоки формирования таджикского исторического романа, (Журнал - Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки) № 3 / 2011 ст. 4.

այ արական դասի վերաբերյալ Մ. ԱՖշարիի «Ֆոթովաթնամեհա վառասայել-ե խաթսարիե»¹¹ (Ֆոթովաթնամեներ¹² և խոնարհուլթյան մասին քննախոսություններ) աշխատությունից, միջևնարյան դասթաններում կրոնական թեմատիկայի ու ժեղացմանը նվիրված իրանցի գրականագետ Ա. Ղարազյոզլուի «Դասթան-ե ամիանե քառանգ-ե մագհաբի» (Կրոնական գունավորմամբ ժողովրդական վեպը)¹³, Մ. Յանիֆի «Վիժեգիհա-յե դեսսեհա-յե ամիանե-ե ֆարսի» (Պարսից ժողովրդական պատումների ամանձնահատկությունները)^{14,2} . Էսֆահանիի՝ «Բարրասի-ե ռոման-ե թարիխի-ե Իրան դարչեհել սալ-ե ախիբ¹⁵» (Վերջին քառասուն տարվա իրականական պատմավեպերի ուսումնասիրությունը), Յ. Բայաթի «Մեհվարիաթ-ե դահրեմանան-ե գան դար դեսսեհա-յե ամիանե» (Կին հերոսների ամացքային դերը ժողովրդական պատումներում) հոդվածներից^{16,2} . Սեթարիի «Սիմա-յե գան դար ֆարհանգ-ե Իրան» (Կնոջ կերպարը Իրանի մշակույթում)¹⁷, տաջիկ գրականագետ Գ. Կադիրովի «Ժամանակակից պարսից պատմավեպը»¹⁸, իրանցի գրականագետ Մ. Ղուլամի «Ռոման-ե թարիխի» (Պարսից պատմավեպ)¹⁹, Լ. Սաֆրաստյանի՝ «Կանանց հիմնախնդիրները

¹⁰ Ծանոթություններ: Բոց.՝ ջավանմարդ՝ ազնվահագի, քաջանձնավորություններ: Գրեթե նույնական է այս արհասկացության հետ: Ջավանմարդ կոչվելու համար անձը պիտի ընդուներ այս արական խմբավորումների կանոնակարգը:

¹¹Afšārī M., Fotovatnānehā vā rasāyēl-e xāksārie, Tehrān, 2003.
¹²Ծանոթություններ: Ֆոթովաթնամեհ՝ այս արևերի և ջավանմարդների ռազմական եղբայրակցության կանոնագիրք: Այս արևերն ու ջավանմարդները պետք է լինեին ճշմարտախոս, հավատարիմ, անձնուրաց ընկեր և օգնեին անմեղ կարիքավորներին:

¹³Qarāgyozlu Z. A., Dāstān-e amiān-ye bā rang-e mazhabi, Gozārēš-e mirās, Dore-e dowom-e sāl-e panjom, Šomāre-ye 45, xordād vā tire 2011. s. 12-15.

¹⁴Hanif M., Vijegihā-ye qessehā-ye amiāne-ye fārsi.(<http://sarapoem.persiangig.com/link7/amyaneh4.htm>) 08.05.2017.

¹⁵Nāseri Z., Bahramī P., Barrasi-ye romān-e tārixī-e Irān dar čehel sāl-e axir, Faslnāme-ye taxasosi-e sabkšenasi-e nazm o nāsre fārsi (Bahāre adab) elmi – pajuheši, sāl-e haftom, Šomāre-ye awal, bahār 1993, Šomāre-ye peyapey-e 23.

¹⁶ Bayāt H., Mahariat-e qahremānān-e zan dar qessehā-ye amiāne, Faslnāme-ye elmi-pajuheši, Naqd-e adabi, Šomāre-ye 11-12, 2010, ss. 87-115.

¹⁷Setāri J., Simā-ye zan dar farhang-e Irān, Tehrān, 2011.
¹⁸Кадыров Г., Современный персидский исторический роман, Душанбе, 1982, с. 6.

¹⁹Yolām M., Romān-e tārixī (Seyr o naqd o tahlili-e romānhā-ye tārixī-e fārsi 1284-1332), 2002, Tehrān, s. 135-139.

ժամանակակից իրանական գրականության մեջ»²⁰
մենագրություններին և այլ ուսումնասիրություններին ու հոդվածներին:

ՆԵՐԱՇՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածության մեջ ներկայացվում է, որ պատմավեպը պարսից գրականության մեջ որպես գրական ժանր թեև համարվում է արևմտեվրոպական գրականությանը նման, սակայն առաջին քայլերից սկսած՝ այն ստանում է ազգային «գույն ու բույր»: Հետեղափոխական շրջանի պատմավեպը քննության ենթարկելիս, հաշվի առնելով ընդգրկված ժամանակահատվածում տպագրված պատմավեպերի մեծ քանակը (104 պատմավեպ), հիմնականում հենվել ենք դրանցից շուրջ մեկ տասնյակի՝ Խ. Մոթագեդի «Արուսե-Բոխարա» (Բուխարայի հարսը), Մ. Մոթիի «Թայիս», Ֆ. Ֆարուզիի «Շահրիարի բիթաշ ու թախթ» (Աթագուանգահարքան), «Մերաջ-է շը» (Սիրո համբարձում), Ն. Համեդանիի «Բաբաք, է շը վահեմասե» (Բաբաք, սերևոյ ու ցազներգություն), «Փիշգաման-է Եսթեղլալ-է Իրան» (Իրանի անկախության առաջամարտիկները), Հ. Մոսթաանի «Ֆեթնե-է Շադյախ» (Շադյախի խռովությունը) և այլ վեպերի վրա:

ԳԼՈՒԽ 1.

ՊԱՐՍԻՑ ՊԱՏՄԱՎԵՊԸ XXԴԱՐՈՒՄԵՎ ՄԻՆԱՄԱՆԱԿԻՆ (Համառոտակնարկ) (Ենթագլուխներ 1.1, 1.2, 1.3)

Եվրոպական ժողովուրդներին մշակույթում մոտ չորս հարյուրամյա ուղի անցած պատմավեպի ժանրը թեև Իրանում միայն վերջին հարյուրամյակում է դարձել գրական մշակույթի բաղկացուցիչ և ընթերցողներին բազմաքանակությամբ, հիրավի, այն դարձել է պարսից նորագույն արձակի մենագրական և առաջատար ժանրերից մեկը:

Պարսից նոր արձակի կազմավորման գործում կարևոր նշանակություն է ունեցել 1851թ. Թեհրանում հիմնված առաջին աշխարհիկ ուսումնական հաստատությունն Իրանում՝ «Դարոլ ֆոնունը» (Գիտության տուն): Դպրոցի շուրջ համախմբված մտավորականները

²⁰Սաֆրասոյան Լ., Կանանց հիմնախնդիրները ժամանակակից իրանական գրականության մեջ, Եր., 2010:

ձեռնամուխ են լինում թարգմանական լայն գործունեության, ինչն էլ կանխորոշում է պատմավեպի հետագա զարգացման ուղին:

Սահմանադրական շարժման տարիներին (1905-1911թթ.) փոխվում է վերաբեմունքը պատմության հանդեպ, և հրամայական է դառնում երկրի հերոսական անցյալի ոգով երիտասարդ սերնդին նոր ու ժամանակի հասարակական-քարոչական պահանջներին համապատասխան դաստիարակելու թեման: Առաջին պլան են մղվում պատմական ուսումնասիրությունները:

Պատահական չէ, որ առաջին պատմավեպասանները նաև պատմաբաններ էին: Վեպի առաջին նմուշները պարսից արձակում իհայտ են եկել պատմավեպի տեսքով սահմանադրական շարժման տարիներին՝ տեսուհասարակական-քաղաքական տեղաշարժերի արդյունք, երբ արդիական են դառնում երկրի անկախության պահպանման և գերտերությունների գաղութային ազդեցությունը թոթափելու գաղափարները: Այս պատճառով էլ պատմավեպերի թեմատիկան հիմնականում պտտվում էր անցյալի անխոշոր անհատականությունների շուրջ, ովքեր երկրի համար դժվարագույն պահերին հանդես էին եկել «փրկչի» դերում²¹:

Իրանական պատմավեպի առաջնեկն է համարվում Մ. Խոսրովի «Շամս և Թոդրա» վեպը՝ տպված 1910-1911թթ.: Պատմավեպերի քանակի ավելացմանը զուգընթաց դրանցում ավելանում է նաև զգացմունքայնությունն ու հրապարակախոսական պաթոսը, ինչը մասամբ զրկում է գրական ժանրն իր նախնական և հիմնական նպատակներից:

XX դարի 20-30-ական թթ. մեծ թափ է առնում այս ստեղծագործությունների հրատարակումը ժամանակի պարբերականներում: Անկախությունեցած մեծ մասսայականությունից և արձանագրած հաջողություններից՝ այդ շրջանի պատմավեպերին, իրոք, հատուկ են հետևյալ թերությունները՝ շարադրանքի ավելորդ ձգձգվածությունը, դիպաշարի անհետևողականությունը, երբեմն պատմական հերոսի ընտրությունը, սկզբունքայնությունը, կարևոր

²¹Mirābedini H., Sad sāle dāstānnevisi-e Irān, j. 1, s. 28.

իրադարձությունները հաճախակի սովորույթ սիրային-արկածային թեմաներով, ինչպես նաև պատմական իրադարձություններով մակերեսային պատկերով:

Ռեզաշահի իշխանության ավարտից հետո՝ 1940-ական թթ., պատմական թեմատիկայով ստեղծագործությունները մղվում են երկրորդ պլան՝ հրատարակվելով ավելի փոքր քանակով:

Սկսած XX դարի 50-60-ական թթ.՝ գրական կյանքում որոշիչ դեր է ստանձնում ժանրի պատմական բովանդակությամբ հատվածը²²: Ըստ էության՝ սա պարսից պատմավիպասանության համար նոր թեմատիկ ուղղություն է, որ ազդված է կրոնական գունավորմամբ միջնադարյան դասթաներից:

Որպես կրկնվող պատմական շրջափուլ՝ կրոնականը կամ իսլամի պատմությունը առանցքային թեմատիկ արունակում մնալ նաև XX դարի 70-ական թթ. հեղինակների համար: 1980-ական թթ. հրատարակված պատմավեպերը սակավաթիվ են, ընդամենը 5 երկ: Այս թվերը խոսում են այն մասին, որ 1970-ական թթ. երկրորդ կեսին և 1980-ական թթ. ժանրը գտնվել է անկման փուլում: Ակներևաբար դա պայմանավորված էր երկիրը համակած հեղափոխական տրամադրություններով, ներքին բարդ հասարակական-քաղաքական իրավիճակով, այնուհետև՝ Իրաք-Իրան պատերազմով:

Սկսած 1990-ական թվականներից՝ իրական կյանքի ժողովուրդը դուրս է գալիս իսլամական հեղափոխությանը և պարտադրված պատերազմին հաջորդած թմբիրից: Գրականության մեջ նոր թափով վերակենդանանում է պատմական բովանդակությամբ արձակը: Ժանրում ժառանգորդաբար շարունակվում է հեղափոխությանը նախորդած տասնամյակների թափառած ներկրի հասարակական կյանքում քարոզչական մեծ դերակատարություն ստանձնած կրոնական թեմատիկան: Սակայն այս տենդենցը դրսևորվում է այլևս ոչ թե XX դարակեսի գրականությանը հատուկ գեղարվեստական լուծումներով՝ ուղղակիորեն կրոնական գործիչների կենսագրություն պատկերմամբ կամ իսլամի

²²Սաֆրասոյան Լ., Կանանց հիմնախնդիրները ժամանակակից իրական գրականության մեջ, Երևան, 2010, էջ 26:

պատմութեան ներկայացմամբ, այլ մեծամասշտաբ
այլաբանական արտահայտչամիջոցներ
կիրառմամբ՝ տողատակված ստեղծագործութեան
կոմպոզիցիայում՝ կազմելով երկի հիմնական
նպատակային ողնաշարի՝ հայրենասիրականի
հենքը: Նմանաբնույթ վեպերում շիայական
դավանանքի սկզբունքների «գեղարվեստական»
քարոզչութեանը նույնացված է
հայրենասիրականի, երկրի հզորութեան
վերականգնման, արտաքին ճնշումների
դիմակայման, ժամանակի իմամի (Մահդիի)
սպասման և միայն նրավերադարձով բռնութեան
դեմ պայքարի ավարտի, արդարութեան
հաստատման, ազգային իդեալների կյանքի
կոչման գաղափարների հետ:

Ժամանակակից հասարակական խնդիրներ
արծարծումը այլաբանական միջոցներով
կազմում են այն հիմնական առանցքը, որով
ժամանակակից պարսից պատմավեպը ոչ միայն
կանգնում է նոր հարթութեան վրա, այլ նաև
ստանում է յուրօրինակ ազգային դիմագիծ:

1990-ից մինչև 2010թթ. ընկած
ժամանակահատվածում տպված վեպերի
գեղարվեստական որակը և սդրական տեղաշարժեր
է գրանցել՝ համեմատած մինչհեղափոխական
շրջանի ստեղծագործութեան ներքին հետ: Դրանց
մեծ մասը վերածվել է վեպ-
այլաբանութեան ներքին՝ իրենց բազմաճյուղ
սյուժեներով և կոմպոզիցիոն բարդ կառույցով,
համաշխարհային գրականութեան
նորամուծութեան ներքին հետևելով, դրանց
համաքայլ լինելով գնահատելի ձգտմամբ:

Ուսումնասիրութեանը ցույց է տալիս, որ
երկրի հզորութեան վերհուշով և իրանական
ինքնութեան զարթոնքով պայմանավորված՝
հետհեղափոխական պարսից պատմավեպում
ամենից շատ անդրադարձ է կատարվում իրանի
պատմութեան Աքեմենյան, Սասանյան և Սեֆյան
արքայատների տիրապետութեան
ժամանակաշրջանին:

Գ Լ ՈՒ Խ 2.

**ԴԱՍԹԱՆԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՊԱՐՍԻՏ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄԱՎԵՊԸ (Ենթագլուխներ 2,1,2,2))**

Ուսումնասիրելով պարսից
հետհեղափոխական շրջանում ստեղծված
պատմավեպերը՝ գալիս ենք այն
եզրակացութեան, որ դրանց և միջնադարյան

դասթաննեռի միջև առկա է «ժառանգական» կապ: Պատմավեպը մեծ մասամբ նյութ է քաղում ոչ թե գրադաշտական դասթանից, այլ իսլամական դարաշրջանի հերոսական պատումներին, որոնց հերոսները ոչ թե առասպելական ծնունդ ունեն, այլ պատմական իրական անձինք են: Զրադաշտական առասպելից ժամանակակից վեպերի կոմպոզիցիայում պահպանվում է բարուն չարի առասպելական (այլաբանական) հավամարտություն կադապարը:

XX դարավերջի և XXI դարսկզբի պարսից պատմավեպը, հավատարիմ մնալով միջնադարյան դասթանագրություն ավանդույթներին, դարձել է ինքնօրինակ և գուտագային գրական երևույթ՝ բավական հեռանալով պատմավեպի մասին Արևմուտքում ընդունված ընկալումներից²³:

Պարսից պատմավեպերում նկատվում է նաև դասթաննեռի պոետիկայի փոխառում: Զորօրինակ՝ շրջանակային արձակի ավանդույթը, որի կիրառման ականատես ենք լինում «Իրանի անկախության առաջամարտիկները», «Թայիս», և այլ պատմավեպերում: Դասթաննեռի պոետիկայի ազդեցությունը պատմավեպի վրա ցույց է տալիս, որ գեղարվեստական գրականությունն իր գոյություն բոլոր էտապներում էլ զարգանում է որպես մեկ շղթա, որի օղակները մշտապես փոխկապակցված են: «...Յնի ու նորի հարաբերակցությունը պարսից պոետիկայի զարգացման բնականոն ընթացքի դրսևորումներին ցամեակարևորն է»²⁴:

Պատմավեպերում նախընտրելի է համարվում դասթաննեռից փոխառնված սուֆիական-միստիկական սովորաբար դավապատված այարական-արկածային թեմատիկան: Սրան վավանում է տասներկու իմամական-շիայական գաղափարաբանությունը, ինչը համապատասխանում է այսօրվա Իրանի թե՛ ներքին, թե՛ արտաքին կրոնական-քաղաքական առաջնայնություններին:

²³ Литература социалистических стран, итоги, тенденции развития, задачи изучения// Вопросы лит. 1986, № 1, стр. 32-33.

²⁴ Կոզմոյան Ա., Խոմեյնիի պոետիկայի առանձնահատկությունները պարսից գրական ավանդույթներին համատեքստում, Մերձավոր Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, Երևան, 2003, հ. 22, էջ 284-289:

Պատահական չէ, որ վիպասաններն ընթերցողներին հայրենասիրական զգացմունքները խրախուսելու նպատակով իրենց հերոսներին կերտում են այնպիսի հատկանիշներով, ինչպիսիք ունեցել են VIII դ. ազատագրական շարժման ամառնորդներ Աբու Մուսլիմը, Մուկաննան և Բաբաբը:

Կարևոր խնդիր է հեղինակների կողմից պատմագիտության նվաճումների օգտագործումը, ինչը, ցավոք, միշտ չէ, որ գտնվում է անհրաժեշտ մակարդակի վրա: Համաշխարհային գրական նոր տեսդեցություն համաքայլ լինելը բնավ չի խանգարում, որ այս ստեղծագործությունների ոգին շարունակի մոտմնալ ժողովրդական դասթաների էպիկական ոգուն, որտեղ գլխավոր իդեալներն են՝ հայրենասիրությունը, մարդու բարոյական վեհ հատկանիշները, ազնվամտությունը, հավատարմությունը, իր նմանին կարեկից լինելու կարողությունը և բարու հաղթանակին ծառայելը:

Գ Լ ՈՒ Խ 3.
ԱՌԱՍՊԵԼԻԵՎ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱԼ
ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԱՐՍԻՑ
ՀԵՏՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱՎԵՊՈՒՄ
(Ենթագլուխներ 3.1, 3.2, 3.3)

1990-ական թթ. կեսերին Իրանի գրականության մեջ իր դերը վերահաստատած պատմավեպն աչքի է ընկնում պատմական ամասպելների՝ նորօրյա մարտահրավերներին համահունչ վերիմաստավորումներով²⁵: Նախկին ձևի մեջ վերիմաստավորված իրանական ամասպելն իր երկիմաստությունը և նախասահմանված բովանդակությունը ամբ ծառայում է ժամանակակից իրականության մասին խոսքն ամպել խորունկ ընդգրկուն արտահայտելուն: Պարսից հետիեղափոխական պատմավեպերում ամպել հաճախ ամասպելականացման ենթարկված կերպարներից են Աբու Մուսլիմը և նրա հետևորդները (VIII դ.): Բարու և չարի հավերժական պայքարի կողմ կրող այս կառուցվածքում էլ վերիմաստավորված է հայրենիքի ազատության համար մարտնչող ահուկրամագդայական (բարի) ուժերի

²⁵Սաֆրասոյան Լ., Կանանց հիմնախնդիրները ժամանակակից իրանական գրականության մեջ, Երևան, 2010, 112:

պայքարը ահրիմանական (չար) ու ժեռի դեմ, որ հանդիպում ենք ի դեմս արաբական, թյունրբական, մոնղոլական գավթի չնեռի Խ. Մոթագեդի «Բուխարայի հարսը», Ն. Յամեդանիի «Իրանի անկախու թյան առաջամարտիկները», «Բաբաք, սերև դյունցազներգու թյուն», Յ. Մոսթաանի «Շադյախի խռովու թյունը», Մ. Մոթիիի «Թայիս» և այլ պատմավեպերում: Վերոհիշյալ պատմավեպերում սյուն ժեռի գարգամանը գուգահեռ սկզբնական գրադաշտական բարու և չարի հակամարտության առասպելական շրջանակային ձևը միահյուսվում է շիայական՝ աշխարհում արդարու թյան հաստատման իմամական-մահդիական առասպելի կառույցին: Դրական առու օրինակն է Աբու Մուսլիմին ու նրա հետևորդներին շիայական-մահդիական հատկանիշների վերագրումը: Մահդիի թաքուցման (անհետացման) առասպելի կառուցվածքում առասպելացած գորավարի կերպարի վերիմաստավորման տիպիկ օրինակ է Աբու Մուսլիմի մահը որպես «թաքուցում» բնորոշելը:

Աբու Մուսլիմի գինակիցներից առավել հզոր հակաարաբական շարժում է կազմակերպում Յաշեմ բեն Յաքիմը՝ «Նախշաբի դիմակավոր մարգարեն»: Մերօրյա Իրանի գրեթե ինքնաբավ կենսապահովումն արտաքին աշխարհի կողմից երկարամյա շրջափակում-սահմանափակումների պայմաններում ևս համադրելի է Նախշաբի բերդի անառիկության առասպելին: Սասանյան շրջանից լքված բերդի ընտրությանը պատահական մտահղացում չէ վեպում, այլ ծառայում է որպես առասպելապատման կարևոր օղակ, և խորհրդանշում է արաբական արշավանքների պատճառով կործանված իրանական պետականությանը, որն իր սպասված նորոգիչներով վերածվելու է ազատագրական-արդարահաստատ պայքարի իսկական հնոց-պատվարի: Բերդն ուսումնասիրելիս «Նախշաբի կեղծ մարգարեն» ուղեկցում են նրա 12 գինակիցները: Չինակիցների 12 թիվը ևս պատահական չէ: Այս ձևը գուգահեռվում է իսլամի մարգարեի և 12 իմամների հետ: Առասպելական շրջանակ-կառույցը մղում է ընթերցողին մտածել, որ նրանք են կրում գարադաշտական շրջանից եկած աստվածատուրի շխանության «Ֆարրը»: Չրադաշտական «Ֆարրի»

զոհաբաններն էլ իսլամական շրջանի իմամաթի «օծյալ» լինելու գաղափարը:

Հայրենասիրական նույն մոտիվներով է հագեցած Ն. Համեդանի «Բաբաբ, սեր և դյուցազներգություն» պատմվեպը: Այստեղ Բարու և չարի հակամարտության առասպելական շրջանակ-կառույցում կրկին հերիմանական չար ու ժերի դերում հանդես են գալիս արաբ զավթիչները: Պատմական իրադարձություններին թատերաբեմն է հրանի Ատրպատական նահանգը: Կրկին գրադաշտական դուռը իստական առասպելական շրջանակ-կառույցը վերիմաստավորվում է Մահդիի փրկչական խորհրդով:

Դիտարկված վեպերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ պարսից հետհեղափոխական պատմվեպում թե՛ իսլամական, թե՛ նախաիսլամական շրջանի առասպելների և կրոնական ավանդապատումների վերիմաստաբանումը դառնում է պատմվեպի գաղափարական-գեղարվեստական բնութագրիչներից մեկը:

Գրականության մեջ արմատացած ավանդույթի համաձայն՝ փահլևան և այլ հերոսները կա՛մ կողք կողքի են հանդես գալիս, կա՛մ վարքագծի մեջ գրեթե չեն տարբերվում իրարից: Քսանմեկերորդ դարասկզբի մերձավորարևելյան աշխարհաքաղաքական իրավիճակը՝ յուրաքանչյուր իրանցուց պահանջում է հող-հայրենիքի անվտանգությունն ու նրա ամբողջականությունը համարել աստվածառաք «ամանաթ», որի պահպանումը սրբազան պարտք է:

Պարսից հետհեղափոխական պատմվեպերում հեղինակները փորձում են առասպելի վերիմաստաբանման (միջարարման) հնարավորություններն օգտագործելով վեր հանել ողջ դարաշրջանի համապատկերը, կերտել հայրենասիրության, մարդկայնության և արժանապատվության անանց արժեքներ կրող հերոսների տիպարներ, որոնց միջոցով երկիրն իր պատմության տագնապալի շրջափուլերում վերագտել է խաղաղությունը, ամբողջականությունն ու միասնությունը:

Պարսից հետհեղափոխական պատմական արձակում արդիականություն վայելող դավանաբանական, հայրենասիրական և մարդասիրական գաղափարները հաճախ որպես

«ն եր ք ի ն տե ք ս տ» շ եր տավ ո թ ռ ու մ ե ն ժ ամ ան ակ ակ ի ց ի թ ան ց ի պատմավիպասանների նախընտրած պատմական թեմատիկան և ուղեկցում հերոսին: Կողավորված խոսքի տրադիցիաներ ունեցող պարսկալեզու գրականության մեջ դրանք կարող են հանդես գալ որպես յուրօրինակ «գաղափարական շրջանակներ», որոնք իրենց ձգողականությամբ միահյուսում են ամենատարբեր սյուժեներ ունեցող պատմություններ:

Դրանք և հերոսի կերտման գործում իրանցի պատմավիպասանները հակված են վեհարժեքներով զինելու առավելապես իրանական ծագում ունեցող հերոսներին: Ըստ այդմ՝ թյուրքական և արաբական ծագմամբ հերոսները, որպես կանոն, հիմնականում կաղապարվում են բացասական, իսկ հույները՝ արժանավոր և իմաստուն հակառակորդի կերպարում: Բարու և չարի պայքարում հայերին վերապահվում է առավելապես բարու դերակատարություն: Ուշագրավ է մանավանդ հայուհու կերպարը, որ արձագանքվում է պարսից գրականության մեջ ամենասիրված հերոսուհիներին՝ Շիրինի կերպարից: Այն կարծես էլակետային նշանակություն ունի հայուհու կերպար կերտած գրեթե բոլոր իրանցի հեղինակների մոտ:

Յայուհու կերպարը նոր չէ պարսից պատմավիպասանության մեջ: Այն մեկ օղակն է կազմում ընդհանուր այն շղթայի, որ գալիս է ժանրի սկզբնավորումից, իր հաստատուն տեղը գբաղեցնում նախահեղափոխական արձակ ստեղծագործություններում և փոխանցվում հետհեղափոխական գրականությանը: Յայուհուն վերագրված դրական հատկանիշները ճիշտ հակառակն են թրքուհիներին բնութագրական դարձած չարիկամ կախարդի կերպարի²⁶:

Յայերի՝ Իրանի բարեշենության սյուններից լինելու հանգամանքն է ընդգծված \$. \$ արորդիի «Անգահու անթագարքան» վեպում²⁷: Յայ գորավարն ազնվության և քաջության լուսապսակով է օժտված Մ. Մոթիի «Թայիս» նովելաշարի «Յասբիսից խաչը» պատմական նովելում²⁸:

²⁶Bahār M., Az osture tā tārix, s. 577.

²⁷Faruqi F., Šahriyāri bi tāj o taxt, s. 261.

²⁸Motii M., Tāyis, (Salibi az sang-e yašm), ss. 63-76.

Սահմանափակ թվով
ստեղծագործություններին դիտարկումն իսկ
վկայում է, որ բարուն չարի հակամարտության
սկզբունքով շրջանակված պարսից պատմական
արձակում հայերին ու Յայաստանին
վերապահված է դրական առաքելությունն:

ԳԼՈՒԽ 4.

ՆԵՐԺԱՆՐԱՅԻՆ ՉԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ՊԱՐՍԻՑ ՊԱՏՄԱՎԵՊՈՒՄ (ԵՆԹԱԳԼՈՒԽՆԵՐ 4.1,4.2)

Յամաշխարհային գրականության վերջին
գարգացումները ցույց են տալիս, որ
պատմավեպի ժանրային «մաքրությունն» ու
«ինքնավարություններին» այլևս փոխարինելու
են գալիս նոր կառույցներ: Այս իմաստով
պատմավեպը բավականին ճկուն և դինամիկ
գարգացող ժանրի հատկանիշներ է դրսևորում:
Այժմ այն ոչ թե սոսկ անցյալի մասին վեպ է, այլ
արձակի ժանրերի՝ վեպի, վիպակի, պատմվածքի,
նովելի և դրանց ենթաժանրերի բույլով հանդես
եկող մի ընդարձակ հասկացությունն: Այստեղ
միախոսվում են էպիկականը, լիրիկականը և
դրամատիկականը, որոնք հանդես են գալիս
չափազանց յուրահատուկ համակցությամբ:
Ոճաարտահայտչական համակարգի մի կողմում
է պոպեական ընդգրկումը և հերոսական
պաթետիկան են, մյուս կողմում՝ սուր
երգիծանքը կամ սարկազմը բացասականի
նկատմամբ: Խ. Մոթագեդը «Բուխարայի հարսը»
պատմավեպում սարկազմով է ներկայացնում
թրքուհի Շահսանամի վերջին
վրեժխնդրությունն արքայական պահակազորի
նկատմամբ: Շահսանամն առանց որևէ մարդկային
զգացմունքի սպանում է ամենայն
հավատարմությանմբ իրեն ծառայած իրանցի
նաժիշտին: Ոչնչացնող է հեղինակի
վերաբերմունքը թուրք «փահլևան» Շիբլիին
ներկայացնելիս: Նա հակապատկերն է իրանցի
փահլևանների՝ գուրկ որևէ մարդկային
զգացմունքից:

Դիտարկվող վեպերում գրողների
երևակայությունը հետզհետե շարժվում է դեպի
բազմահերոսայնությունը, իսկ ընտրված
պրոբլեմատիկ իրադարձություններում
կառուցվածքային և ոճական միջոցները
դառնում են ավելի զանազան: Յենց այս
պատճառով էլ պարսից հետհեղափոխական
պատմավեպում հանդիպում ենք բազմաթիվ

Ժամրատեսակներ, որոնք համապատասխանում են հեղինակներին գաղափարաէսթետիկական հակումներին: «Իրանի անկախության առաջամարտիկները» վեպի յուրաքանչյուր մասը, որ նվիրված է հերոսներից մեկի դիմանկարի կերտմանը, ծամայում է նույն՝ Իրանի՝ Խալիֆաթի տիրապետությանից անկախացման վեհնպատակին: Հերոսները բոլորն էլ, Իրանի տարբեր մասերում տեղական ապստամբություններ կամակերպելով, փորձել են ավարտին հասցնել ժողովրդի նվիրական բաղձանքը: Նրանցից ցանկացած մեկի գործունեությունն ամանձին վերցրած կարող էր դառնալ մեկ ինքնուրույն, այն էլ բավականին մեծամասշտաբ պատմավեպի նյութ, սակայն հեղինակը որոշել է մեկ վեպում ընդգրկել ավելի մեծ ժամանակաշրջան, ժողովրդական ապստամբության ավելի ընդարձակ տարածություններ՝ ցույց տալու համար, որ անկախության համար պայքարը եղել է համաիրանական և չի սահմանափակվել լոկալ մի փոքր տարածքում կամ կարճատև ժամանակաշրջանում:

Ժամանակակից հեղինակներից ոմանք բաղաբական ենթատեքստով վեպերում պատմության վերաբերյալ սեփական մեկնաբանություններով, լիրիկական շեղումներով, երբեմն էլ տեքստներում ծածկողմնակի արտահայտություններով հիշեցնում են իրենց մասին որպես վեպի ստեղծողի: Այս մեթոդը կարծես ուղիղ փոխառնված լինի միջնադարյան դասթաների ասացողներից, ումից և, կարելի է ասել, այնքան էլ հեռու չեն ներկայիս պատմավիպասանները: Նրանք չեն ցանկանում հանդես գալ պարզ շարադրողի դերում և ընթերցողին ներկայացնել պատրաստի գաղափարներ ու մտորումներ: Վիպասաններն այդ կերպ բացահայտորեն իրար են բախում ներկան ու անցյալը և հարցեր առաջադրում ընթերցողին, ում ներկայությունը վեպում չի խախտում վիպական արձակի շարադրման սկզբունքները: Ստեղծագործության նյութը ժամանակակից բաղաբական ենթատեքստով շաղախելու միտումը հատուկ է ժամանակակից թե՛ արձակին, թե՛ պոեզիային: «Խոմեյնիի դիվանում ավանդական սիրային, խոհական, միստիկական, փիլիսոփայական, ներբողային, երգիծական

քառյակի կողքին տեսնում ենք քաղաքականը, այս պարագայում Իրանի հեղափոխությունն արտացոլողը...»²⁹

Պարսից ժամանակակից պատմավեպերից շատերում պատմությունը սյուժեի ենթատեքստային և կերպարային հիմքով ծառայում է ներկային՝ հարելով պայմանական-պատմական-քաղաքական վեպերի ժանրին: Նրանք կարծես չեն հեռանում անցյալի փիլիսոփայությունից, բարոյական և հասարակական կոնկրետ էպիզոդներից, չեն կիրառում պատմության վերաբերյալ հակագիտական թեզեր, սակայն միտված են երկրի պատմության ամանձին դրվագների վիպումը ծառայեցնելու Իրանին հուզող արդի քաղաքական ամառնայնություններին և հարևան որոշ ժողովուրդների՝ Իրանի պատմությունն ու մշակույթը՝ յուրացնելու նկրտումների չեզոքացմանը՝ իրականացնելով յուրովի սոցիալ-քաղաքական «պատվեր»: Դրանցից են «Բաբաբ», սեր և դյուցազներգությունն», «Բուխարայի հարսը», «Շադյախի ապստամբությունը», «Իրանի անկախության ամառամարտիկները» և այլ վեպեր:

«Բուխարայի հարսը» պատմավեպում հեղինակն ահագնագում է, թե ինչպես են Սամանյանների տիրույթները ժամանակի ընթացքում ենթարկվում թյուրքացման, ինչը պակաս տիպական չէ նաև Իրանի ներկա իրավիճակին: ԽՄԽԹԳԵՊԸ, սակայն, վտանգը բարձրաձայնում է ոչ միայն այլաբանորեն, այլ նաև ուղիղ խոսքով՝ օրինակ բերելով Աբբասյանների պետական ապարատում թյուրքերի սողոսկման պատմությունից:

ترکان در این مورد تجارب و سوابق طولانی دارند...ترکان به سرعت نه تنها سپاه بلکه ارکان دیوانهای دولت عباسی را تصرف کردند... اکنون آنان قصد دارند این بازی را در اینجا تکرار کنند. «Թյուրքերն այս հարցում վաղեմի փորձ ունեն: ...նրանք արագությունը ոչ միայն (Խալիֆաթի) բանակի, այլ նաև Աբբասյանների պետական կամավարման լծակները յուրացրին: Հիմա ցանկանում են նույն խաղն այստեղ խաղալ»³⁰:

²⁹ Կոզմոյան Ա., Խոմեյնիի պոեզիայի ամանձնահատկությունները պարսից գրական ավանդույթների համատեքստում, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, Երևան, 2003, հ. 22, էջ 284-289:

³⁰ Motazed X., Arus-e Boxārā, ss. 331-332:

Չարի մարմնացում համարվող կանանց և նրանց ամուսնություն, ամուսիններին կամակատար դարձնելու, իրենց դիվական ծրագրերն իրականացնելու վերաբերյալ հավատալիքները գալիս են դեռ վաղնջական շրջանի ժողովրդական հեքիաթներից: Դրանց այս շրջանակի մեջ են տեղավորվում թրքուհիների «ջադուական» ընկալումները պարսից պատմավեպերում³¹:

Թրքուհի Ղազալթորքան թագուհուց ծնված թագաժառանգ Սուլթանշահն իսկական չարիք է դառնում ոչ միայն հարազատների, շրջապատի, այլ նաև ողջ տարածաշրջանի համար: Նույնը կարելի է նկատել Ղարախթայի թյուրք տիրուհի Յըլթաջի կողմից Թեքեշին սիրահետելու դրվագում: Դրանից բնորոշմամբ «որձի սպասող էգ վագրը» (Յըլթաջը) բաց չի թողնում իրենից ռազմական օգնություն ակնկալող Թեքեշին «նվաճելու» պահը: Օգնությունը տրամադրվում է նույն պայմանով, որ խորեզմի տիրակալը պարբերաբար «հյուրընկալվի» իրեն: Թեքեշին հետաքրքրում է ոչ թե խանուհին, այլ սեփական պետության ճակատագիրը, ուստի որոշում է անձնատուրլիսել Յըլթաջի կամքին:

«تصميم اکيد گرفت و پيش خود حکم کرد که در راه مقصود بزرگش هر چه پيش آيد گناه نخواهد بود»

«Որոշեց, որ մեծ նպատակի ճանապարհին ինչ էլ պատահի, մեղք չի համարվի»³²:

«Շադյախի խնովությունը» և «Բուխարայի հարսը» վեպերում էլ. Մոթագադը և Զ. Մոսթասը վեր են հանում իրանցիների հուսահատալարքերը թյուրքական համառ սողոսկման դեմ, որը նոր կերպավորմամբ շարունակվում է անգամ այսօր մնալ արդիական խնդիր: Թեմայի բազմակի արժարժումն արդեն խոսում է երկրի մտավորականության կողմից վերահաս սպառնալիքի գիտակցման մասին:

Ժանրի գրագաման ներկա փուլում «Բուխարայի հարսը» վեպը հանգուցային դերակատարություն ունի: Այն համընդգրկուն, ժողովրդի շուրջ երեքհարյուրամյա պատմության, հասարակական-քաղաքական կյանքի բեկումնային, վճռորոշ իրադարձություններն ընդհանրացնող վեպ-էպոպեա՝ դուրս գալիս վեպ է: Դրանից անկասկածաբար շեղմամբ չի ընդունում

³¹ Bayāt H., Mahvriyat-e qahremānān-e zan dar qessehā-ye amiāne, Faslnāme-ye elmi-pājuheši, Naqd-e adabi, šomāre-ye 11-12, 2010, ss. 87-115.

³² Mostaān H., Fetne-ye Šādyāx, s.179.

Սամանյանների ընտրած քաղաքական ուղեգիծը, երբեմն հեղինակային ակնարկներով քննադատում է այն, հերոսների բերանով մեղադրում թյուրք վարձկանների հանդեպ դրսևորած չափազանց անզգույշ, ոչնչով չարդարացված և աններելի վստահությունը, սակայն հիմնահատակ չի ոչնչացնում նրանց դերը իրանական պետկանություն թյան և մշակույթի վերականգնման գործում:

«Անթագ ու անգահ արքան» վեպում համաիրանական իդձերի իրականացման՝ միասնական պետություն վերականգնման և դրա պահպանություն խորհրդանշական դերում հանդես են գալիս լորերը, որ անձնվեր և անշահախնդիր պայքարում են երկրի միասնություն և անկախություն հետևք դառնալու վեհառաքելություն ճանապարհին:

Վերջին շրջանի վեպերի միմասի էպիկական չափանիշը համարվում է ո՛չ սյուժետային «ծառի» աճը, ո՛չ էլ գեղարվեստական տարածություն բազմամարդությունը: Էպոպեայի տարածական զարգացումը հաճախ արդեն փոխարինվում է կոնֆլիկտի տեսնսիվությամբ և լարվածությամբ, որում բազմամարդ շարադրանքի մեջ աչքի են զարնում պատմական պայքարի հորձանություններ դրված հասարակական կարծիքի և հերոսների փիլիսոփայական, բարոյական խորը որոնումները մարդու ճակատագրի վերաբերյալ:

Վեպ-էպոպեայի հատկանիշներ են դրսևորվում նաև Ն. Յամեդանիի «Բաբաբ, սեր և դյուցազներգություն» պատմավեպում, որտեղ գլխավոր հերոսի՝ Բաբաբի կերպարում է արտացոլվում ողջ դարաշրջանի դրամատիզմը՝ աղքատություն, հալածվածություն, պայքար, հաղթանակներ, հետո պարտություններ և դավաճանություն:

Յամախ վիպվոդ դարաշրջանի բնորոշիչների մեջ առաջ են մղվում գիտակցական և զգացական ասպարեզի էլեմենտները: Ծատ վիպասաններ ցանկանում են խորն ուսումնասիրել մարդկություն ճակատագիրը և պատմավեպի հիմնական նյութ են դարձնում աշխարհայացքային ու հոգևոր բնույթի խնդիրները: Յենցայ սպիսի խնդիրների շուրջ էլ կառուցվում են ստեղծագործությունների կենտրոնական կոնֆլիկտները, որոնք ծառայում են գլխավոր

հերոսների բարոյական և աշխարհայացքային կողմնորոշումների բացահայտմանը:

Հերոսների ներաշխարհում փիլիսոփայական նյութի լուկալացմամբ հեղինակներն առավելապես գնում են դեպի քնարապատմողական մեթոդների: Այստեղ մեծ տեղ է զբաղեցնում մարդու ներկայի, ապագայի և ընդհանրապես նրա ճակատագրի խնդիրը³³, ինչը տեսնում ենք նաև Ֆ. Ֆարուզի «Անթագուև ազահարքան» վեպում: Այստեղ այսրուհի Ախթարը հայտնվում է բարոյական ծանր դրույթյան մեջ, փորձույթյան է ենթարկվում նրա կանացի ու այսրական արժանապատվությունը: Հերոսի ներաշխարհը բեկումնային փոփոխությունների մեջ է, վիրավորանքն ու վրեժի զգացումը խեղդում են նրան, սակայն այսրական մտածելակերպն ու վարքը չեն սպանել նրա մեջ կնոջը: Նա կանացի զգացմունքների ու այսրական արժանապատվության սահմանագծում լուրջ երկընտրանքի մեջ է: Մոհսենի նկատմամբ զգացմունքները տեղի չեն տալիս, իսկ նաամեն գնով ցանկանում է ավարտին հասցնել սկսած գործը՝ բնում խեղդել չարը, որպեսզի անկաշկանդ իրեն նվիրաբերի ընտանեկան կյանքի բերկրանքին: Նրա աչքի առջև բռնությունն է և կամայականությունն, ինչն անհանդուրժելի է այսր կնոջ համար: Ախթարի պայքարը բնավ ինքնանպատակ չէ, այն կրում է ոչ թե անհատական, այլ հասարակական բնույթ: Աստիճանաբար փլվում են նրան հասարակությունից արհեստականորեն պատնեշող նախապաշարմունքները, որոնք գալիս էին արդարության հաստատման համար պայքարող մարդու կրոնական ու այսրական պարտքի զգացումից:

Մեր աչքի առջև կոնֆլիկտ է զարգանում հասարակության երկու բևեռի՝ մարդասեր, բուրրանվեր անհատի և անձնապաշտավար առուի միջև: Այսամենի մեջ առաջ է մղվում վեհմարդու գաղափարը, որը պարսից գրականության մեջ առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում:

Լորական ցեղի ներկայացուցիչ պարզամիտ քարիմ խանը և սկզբնապես առևտրական բանուկ ճանապարհների նրանակալող ավարառու ավագակ է եղել: Սակայն, հետզհետե ուժ և

³³ Ивашева В., Новые черты реализма на Западе, ст. 264.

միջոցներ կուտակելով, ներքաշվում է միջավատական բախումների մեջ և ընթերցողի աչքի առջև ավագակից վերածում հայրենիքի ճակատագրով մտահոգված գործչի: Քարիմ խանը ևս կրում է «ազնվամիտ ավագակների»՝ այարների դասին հատուկ ներքին բարոյական կանոններ: Յենց նրա ձեռքում է գտնվում Նադիրշահի սպանությունից հետո ներքին բախումների մեջ ավատվող երկրի միասնությունը և բանալին: Լոր «ավագակապետը» միավորում է երկիրը, սաստում կենտրոնախույս բուրբուռ ժերին և հայրենիքը համարում այրի համար սրբազան «ամանաթ», որը պետք է պահել, պահպանել, մինչև ասպատեզի նիերկրի իրական տերը՝ գահի օրինական ժառանգորդը:

Այս կարգի վեպերում հերոսի ներաշխարհի և մտորումների բացահայտմամբ վեր է հանվում պատմության տվյալ հատվածի փիլիսոփայությունը: Յեղիսակը հերոսների՝ կրոնական, պետական և բարոյական խնդիրները շուրջ դատողություններով ընդհանրացումներ է անում նաև իր դարաշրջանի խնդիրները շուրջ:

Յաշվի առնելով իրանցի պատմավիպասանների՝ այլասացության նկատմամբ դրսևորած բացառիկ հակվածությունը՝ ուսումնասիրված վեպ-այլաբանություններում կարելի է մատնանշել պատմափիլիսոփայական վեպին բնորոշ բազմաթիվ տարրեր, նույնիսկ եթե վեպն ընդհանուր առմամբ ունի ժանրային այլ պատկանելություն:

Վերջին շրջանում վիպասանները ձգտում են հևարավորինս շատ գեղարվեստական կառույցներ մուծել սեփական մտորումները, ինչպես նաև գիտական որոնումների էլեմենտները՝ անմիջապես ցույց տալով ուսումնասիրության նյութ քաղելու և դրա վերլուծության պրոցեսը: Այս առումով տեղին է հիշել պարսից միջնադարյան դասախոսության ավանդույթների դերը, որտեղ դասախոսացը, ըստ իր ճաշակի և իրադարձությունների հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի, ազատորեն հավելում էր կատարում պատումի մեջ: Այժմ գրական այս հևարքը համընկնում է համաշխարհային գրականության մեջ ակտիվացող փաստագրականության մեթոդին և պարսից

ժամանակակից պատմական արձակում
վերականգնման նկատմամբ նորովի:

Իրանցի պատմավիպասանները
գեղարվեստական շարադրանքի մեջ ոչ միայն
սեփական մտորումներն ու

մեկնաբանություններն են կիսում ընթերցողի
հետ, այլ նաև օգտագործում են գիտական
ապարատին հատուկ հղման և ծանոթագրություն
միջոցներ: Սկզբնաղբյուրային փաստաթղթի և
գեղարվեստական մտահղացման շղկապումը
տարբեր ստեղծագործություններում

չափազանց յուրովի է: Պարսից պատմական
բովանդակությունամբ

ստեղծագործություններում փաստագրության
տարրերի ու ժեղացմամբ էական դեր է սկսում
խաղալ պատմողի (վիպողի) կերպարը՝ որպես
ուշադիր հավաքողի և մեկնաբանողի:

Փաստաթղթային սկզբնաղբյուրների
գործածումն առավել ընդգրկուն է այնպիսի
վեպերում, որոնց թեմատիկան ներքուստ
սերտորեն առնչվում է մեր ժամանակներին:

Անմիջապես սկզբնաղբյուրից հղում կատարելը
պարսից պատմողի պինտալիս է ինտելեկտուալ
բնույթ: Առաջին հայացքից թվում է, թե
սկզբնաղբյուրային ներմուծումները խաղում
են գուտ սպասարկող դեր, սակայն հղումները
տեղայնացնում են իրադարձությունները
ժամանակի և տարածության մեջ և բացում դրանց
առանձնահատկությունները:

Դատողություններ անելով Դադիդիի,
Ֆիրդուսիի, Յաֆեզի, ստեղծագործությունների
և դրանցում արծարծված թեմաների շուրջ, որ

կապված են այդ շրջանի Իրանի պատմական
իրավիճակի և իրադարձությունների հետ,
հեղինակները նրանց կյանքը ներկայացնում են

և՛ գիտական, և՛ գեղարվեստական առումով:

Վիպասանները բնաստեղծների դատողականի
մասին խոսում են նրանց ստեղծագործության
նշանակալի հատվածները մեջբերելով, որոնք

առաջին հայացքից կարծես առանձնացած լինեն
պատկերվող նյութից, սակայն իրականում
ուժային հող են պատրաստում, որով նյութը նոր

սահմաններ է ընդգրկում և առավել նշանակալի
դարձնում ժամանակակից իրականության
պատկերումը:

Փաստաթուղթը պարսից պատմավեպերում
խաղում է ժանրակազմության առանձնահատուկ
դեր: Այն հիմնավորում է այս

ստեղծագործությունները
 հրապարակախոսականն
 հեղինակայինն
 սրույթները,
 գաղափարի
 փաստարկվածությունը, մոտիվացնում է թե՛
 պատմական, թե՛ մտացածին հերոսներին
 վարքագիծը՝ պատկերված նյութին տալով
 հավաստիությունը անզգացումը:
 Լեզվական տեսանկյունից պարսից
 պատմավեպերում ինչքան էլ պարզեցվել է
 ստեղծագործական լեզուն, մոտեցվել
 ժողովրդախոսակցականին, այնուամենայնիվ,
 նույնիսկ «պարզունակացված» լեզվածական
 շաղախի մեջ դեռ իր կենսունակությունը
 շարունակում է պահպանել միջնադարից եկող
 ավանդական զարդաքանդակ ոճը: Լեզվական
 առանձնահատկություններին բնութագրման
 ընթացքում անխուսափելի է չհիշատակել
 ընդգծված բանաստեղծականությունը,
 դարձվածքների անսպառ գործածումը, մամուլի
 լեզվին նմանությունը, ինչը ինքնին
 բնութագրական է իրանական գեղարվեստական
 լեզվամտածողությունը³⁴:
 Իհարկե, անհերքելի է, որ
 հետհեղափոխական 2րջանի
 ստեղծագործություններում ևս շարադրանքի
 լեզվական կողմը «կաղում է», սակայն տեքստի
 գաղափարական-խորքային շերտերում արդեն
 պատմավիպասանները հաջողությամբ լուծում
 են իրենց առջև դրված խնդիրները: «Կաղալ» ասածն
 էլ հարաբերական է, քանի որ պետք է պարսից
 պատմավեպից պահանջել արևմտյան չափանիշներ,
 քանի որ այն առաջնորդվում է զարգացման
 ներքին տրամաբանությամբ, ազգային
 մտածելակերպով և առաջնայնություններով:

³⁴Āryanpur Y., Az Nimā tā Sabā, Tārix-e 150 sāl-e adab-e fārsi, s. 254.

ԵՉՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ուսումնասիրելով պարսից հետհեղափոխական պատմավեպը՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ:

1. 1979թ. Իսլամական հեղափոխությանը հաջորդած երկու տասնամյակում և XXI դարակազմի գրված պատմավեպերում ազգային ինքնությունը՝ իրանականությունը, գերակա է բոլոր ժամանակներում՝ անկախ երկրի պետական կառուցվածքից և գաղափարական ուղղվածությունից: Այստեղ ազգային ինքնության և հայրենասիրության գաղափարները հանդես են գալիս իմամաթի սկզբնականների հետ միահյուսված՝ ընկալվելով որպես մեկամբողջություն:
2. Կրոնական երանգավորմամբ ժամանակակից պատմավեպերի մեծ մասի հերոսների նախատիպերը գործում են բարու և չարի գրադաշտական առասպելի վերիմաստավորված կառույցում:
3. Պարսից մերօրյա պատմավիպասանությունը մեծ մասամբ ասելիքը ռեալիզացնում է այլասացությանը՝ կերտելով վեպ-այլաբանություններ:
4. Դասթանի ռճական հնարքների օգտագործումը նպաստում է, որ պատմավեպի հերոսների վարքն ընկալվի առասպելացված փահլևանական-այրական սխրանքների լույսի ներքո: Միջնադարյան դասթանների օրինակով պատմավեպերում նկատվում են նաև դյուցազուն կանանց կերպարներ: Սամիտված է XX դարի պարսից գրականության մեջ կնոջը որպես զոհ ներկայացնելու կարծրատիպի հաղթահարմանը:
5. Ժամանակակից պատմավեպերի ռճավորման մեջ նոր կյանք է ստացել միջնադարյան գրականությունից ժամանակավոր շրջանակային կառույցը, որում կենտրոնախոյան պատմները միահյուսված են գլխավոր և կենտրոնածիզ շրջանակ գաղափարով: Գրողն այդպիսով ջանում է մեկ հիմնական գաղափարի մեջ

ընդգրկել պատմական ավելի մեծ ժամանակաշրջանի իրադարձություններ՝ մերթ Աքեմենյան, մերթ Սեֆյան, մերթ Ղաջարական կամ այլ շրջանից: Պատմավիպասանը պատմական անձանց մի քանի առանձին դիմանկարներին կերտում է հավաքական հերոսի՝ հայրենիքի, հավատի և մարդկային վեհ արժեքներին նվիրյալի տիպական կերպար:

6. XX դարավերջի և XXI դարասկզբի պարսից պատմավեպը բարու և չարի հավերժական պայքարի գրադաշտական առասպելի կառուցվածքում է վերաիմաստավորում հայրենիքի ազատության համար մարտնչող ահուրամագդայական (բարի) ու ժերի պայքարը ահրիմանական (չար) ու ժերի դեմ: Չարը կամ ահրիմանականը մարմնավորված է թուրանցի, արաբ, թյուրք և մոնղոլ զավթիչներին կերպարներում: Առասպելական բարի՝ ահուրամագդայական վեհ, առաքինի արժանիքներով օժտված են միայն իրանական և որպես սբացառություն՝ նաև հայկական ծագում ունեցող հերոսները:
7. Պատմավեպերում ժողովրդի ազատագրական պայքարի հերոսների սրբացումը, նրանց մահդիական-թաքուցման և փրկչական լուսապսակներով օժումը ծառայում է այսօրվա գերագույն նպատակին՝ ընթերցողի մեջ դաստիարակել հող-հայրենիի պաշտպանությունը սրբազան գործ համարելու գիտակցություն:

**ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ
ՆԵՐԿԱՅԱՑՎԱԾ ԵՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՀԵՏԵՎՅԱԼ
ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐՈՒՄ**

1. Դրական հերոսի տիպարը արդի պարսից պատմավեպում «Իրան-Նամե», Երևան, 2012-2013, հտ. 44-45, էջ 163-165:
2. Հայերը և Հայաստանը ժամանակակից պարսից պատմավեպում, «Մեր ծավոր Արևելք. լեզվաբանություն, գրականություն և պատմություն», Հովսեփ Օրբելիու ծննդյան 125 ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, 2013, էջ 101-108:

3. Պատմական առասպելները հետհեղափոխական Իրանի պատմավեպում, «Օրհենտալիա», Երևան, 2013, պրակ 14, էջ 65-74:
4. XX դարակազմի պարսից պատմավեպը. համառոտակնարկ, «Արևելագիտություն հարցեր» Երևան, IX, 2015, էջ 438-445:
5. Կրոնական թեմատիկայի ակտիվացումը պարսից միջնադարյան դասթանում, «Արևելագիտություն հարցեր» Երևան, XI, 2016, էջ 254-269:
6. Ժողովրդական վեպից (դասթանից) պատմավեպ, «Արևելագիտություն հարցեր» Երևան, XII, 2016, էջ 320-330:

Гарник Тельманович Геворгян

Постреволюционный исторический роман в персидской современной прозе

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10. 01. 07 «Зарубежная литература».

Защита состоится 02 марта 2018г. в 14.00 на заседании специализированного совета ВАК 003 по специальности «Литературоведение» при Институте литературы им. М.Абегяна по адресу: ул. Григора Лусаворича, 15, Ереван.

РЕЗЮМЕ

Представленная диссертация посвящена изучению персидского исторического романа постреволюционного периода. Работа основана на более десяти романах и исследованиях по этой теме. Диссертация состоит из введения и четырёх глав, которые в свою очередь делятся на 10 заголовков и списка использованной литературы.

Во введении определяются тема, актуальность, цель, новизна, задачи и рамки исследования, рассматриваются источники, в которых даны сведения о становлении и развитии персидской исторической прозы.

Большой интерес для данной работы представили исследования и монографии «Исторический роман» М. Голама, в котором наиболее полно и всесторонне рассматривается процесс становления и развития персидской исторической прозы до 1950-их гг., а также описываются восемь наиболее крупных исторических романов исследуемого периода и «Персидский исторический роман» Г. Кадырова, в котором рассматривается весь путь развития персидской исторической прозы до 1970-их гг. В исследовании средневековой народной прозы – дастанов, неопределимую роль имеют монографии «Народный роман Ирана» М. Махджуба, «Народный роман: Абу Муслимнаме» К. Чилаева, «Жанр романа на языке урду и его развитие в первой половине XX века» Х. Шодиевича, диссертация «Истоки формирования таджикского исторического романа» З. Ульмасовой, статья А. Карагёзлу «Народный роман религиозной окраской», статья М. Анифа «Особенности персидских народных романов», статья З. Эсфгани «Исследование народного романа Ирана в последние сорок лет». Ценные сведения взяты из монографий «Фотватнаме: трактат о скромности» М. Авшара, «Образ женщины в культуре Ирана» Дж. Сетари, «От мифа до истории» М. Бахара, «Современный зарубежный исторический роман» А. Баканова и т.д.

Первая глава - «Персидский исторический роман в XIX веке и в начале XXI века» (краткий очерк), кратко представляется история становления и развития жанра исторического романа в персидской литературе до периода исламской революции 1979 года. Третий заголовок первой главы посвящается особенностям жанра после исламской революции до 2010-их гг. Исследование показывает, что жанр исторического романа в 1970-их и 1980-их годах находился в состоянии упадка, и только начиная с 90-их гг. набирает новую жизнь, восстанавливает свою весомую роль в литературе.

Публикуется более 104 романов, в большинстве которых прославляется бывалая мощь и слава особенно Ахеменидских, Сасанидских и Сефевидских царей. Исследование показывает, что содержательная сторона и художественное мастерство романистов по сравнению с дореволюционным периодом намного выросло.

Во второй главе - «Народная литература и современный исторический роман», обсуждаются вопросы развития народного романа в средневековом Иране и его связи с современной исторической прозой. Рассматриваются исторические обстоятельства, из-за которых народные дастаны приобрели религиозную окраску. Обсуждаются вопросы общности поэтики средневековых дастанов и современных романов, а также «генетические» связи современного исторического романа с народным дастаном, ревайатом и кессе. Для показа реалий своих времен, иранские беметристы используют методы полусказочной и героико-романтической литературы, таким образом сближаясь со сказителями народных дастанов.

Современные исторические романы из дастанов заимствовали айарско-плутовскую и приключенческую тематику, которая смешана с суфийской и двенадцатимамской идеологией. Несмотря на это, современные иранские романисты успешно переодевают разницу между дастаном и романом. Подобно дастанам, они создают женские образы айаров. Вышесказанное никак не мешает им использовать новые тенденции мировой литературы.

Третья глава диссертации называется «Соотношение мифа и истории в современном персидском историческом романе». В этой главе обсуждаются вопросы переосмысления древних мифов в историческом романе, с целью выявления и показа сегодняшних политических и общественных проблем. В итоге эти романы превращаются в романы-аллегии. Мифы доисламско-зороастрийского периода и средневековые исламские сказания, сливаются не только с историческими событиями, но и с сегодняшней шиитской пропагандой Ирана. Самые популярные герои в сфере мифотворчества сегодняшних иранских беметристов – это лидеры освободительской борьбы VIII в., Абу Муслим и его последователи. Они почти все сокращаются и перевоплощаются в хафе исчезновения имама Махди. Положительные герои этих романов в большинстве подражают характер средневековых айаров и джаванмардов. Родина для них является священным «аманатом», данным богом на сохранение.

В романе «Невеса из Бухары» Х. Мотазеда главные герои – Абу Муслим и Хашем бен Хаким - фальшивый пророк Нахшаба (как называют его арабы) сокращены и представляются в образе Имама Времени – Махди. То же самое можем сказать и о герое романа «Предшественники независимости Ирана» Н. Хамедани. Вожди освободительной борьбы иранцев против арабского ига перевоплощаются в образа шиитских имамов, особенно Махди.

Блокада сегодняшнего самообеспеченного Ирана можно сравнить с блокадой и стойкостью крепости Нахшаба. По мнению Н. Хамедани, путь восстановления развалившейся иранской государственности и установление справедливости в целом - это пророчество ислама и имамат.

Четвертая глава - «Внутрижанровые новообразования в современном персидском историческом романе», делится на два заголовка, которые трактуют процесс слияния традиции и новаторства в литературе. В силу этого слияния, персидский исторический роман превращается в глубоко национальное литературное явление, которое далеко отошло от европейского прототипа. В нем образуются новые жанровые типы. Важную роль играет рамочная структура, наследованная от средневековой обрамленной прозы. С помощью этой манеры, иранским писателям удается охватить более широкие эпохальные просторы в истории. Система примечаний, активное авторское лирическое вмешательство, введение в текст отрывков из стихотворений великих поэтов, прямое использование исторического документа, являются достижениями персидского исторического романа постреволюционного периода. Персидская историческая проза не признает никаких установленных жанровых стандартов. Вышесказанное привело к новым жанрообразованиям в сфере исторической прозы, которые свойственны только персидскому историческому роману.

Garnik Gevorgyan

Post-Revolutionary Historical Novel in the Persian Modern Prose

Thesis for the PhD of Philology, specialty 10.01.07 "Foreign Literature".

Defense will be held on 2 March, 2018 at 14:00, at the session of Specializes Council on Literary studies 003 of HAC in the Institute of Literature after M. Abeghyan NAS RA (address: Yerevan, Grigor Lusavorich str. 15).

RESUME

The current dissertation is devoted to the research of Persian historical novels in the post-revolutionary period. The survey is based on more than ten novels and studies on this topic. The thesis consists of an introduction and four chapters which in their turn are divided into nine headings and a list of literature used.

Within the frameworks of the introduction the topic, relevance, purpose, novelty, tasks of the study are determined, as well the sources are examined in which information about the formation and development of the Persian historical prose is presented.

Two major studies have been of a high interest for this thesis. The first is the monograph of M. Gholam called "Historical novel" which most fully and comprehensively examines the process of formation and development of Persian historical prose until the 1950s and also eight significant historical novels of the period are described. The next study is called "Persian historical novel" authored by G. Kadirov, where the whole path of the development of Persian historical prose until the 1970s is discussed. The bellow mentioned monographs play an incredible role for the investigation of medieval folk prose-dastans: "Folk novel of Iran" by M. Mahjub, "Folk novel – Abu Muslimname" by K. Chilaev, "The genre of the novel in Urdu and its development in the first half of the 20th century" by H. Shodievich, the thesis by Z. Ulmasova called "The origins of the formation of the Tajik historical novel", the article of A. Karagozlu "The folk novel of religious background", M. Anif's article entitled "Peculiarities of Persian folk novels", Z. Esfahani's article called "The study of the Iranian folk novel in the last forty years". Valuable information and details are taken from the following monographs: "Fotovatname: a tractate on modesty" by M. Avshar, "The image of woman in the culture of Iran" by J. Setari, "From myth to history" by M. Bahar, "Modern foreign historical novel" by A. Bakanov, etc.

The first chapter, "The Persian historical novel in the 20th century and beginning of the 21st century" (brief survey), is devoted to the study of the formation and development of the genre of the historical novel in Persian literature before the period of the Islamic Revolution in 1979. The third heading of the first chapter is dedicated to the characteristics of the genre after the Islamic revolution until 2010. The study carried out indicates that the genre of the historical novel in the 1970s and 1980s was in decadent phase. It began to prosper from the beginning of 1990s and re-established its significant role in Iranian literature.

The second chapter called "Folk literature and modern historical novel" examines the development of the folk novel in the middle ages in Iran and its interrelations with the contemporary historical prose. The historical circumstances and conditions are presented because of which folk dastans acquired religious features. Issues of similarities of the poetry of medieval dastans and modern novels are matter of survey as well the "genetic" relations of modern historical novel with the folk dastan, revayat and qesse are examined. To show the realities of their period, Iranian writers use the methods of semi-tale and heroic-romantic literature, thus drawing closer to the narrators of folk dastans.

The third chapter of the thesis is called "Interrelations of myth and history in the modern Persian historical novel". Issues of reconsideration of ancient myths in historical novel are examined in the purpose of showing nowadays political and social problems. As a result these novels turn into novel-allegories. The myths of pre-Islamic Zoroastrian period and medieval Islamic stories are merged not only with historical events but also with nowadays propaganda of Shiite Iran. Most popular and famous heroes in the sphere of mythmaking of nowadays Iranian writers are the leaders of liberation struggle of 8th century Abu Muslim and his followers. Almost all of them are sacralised and reincarnated in the myth of disappearance of Imam Mahdi. The positive heroes of these novels express the characteristics of medieval ayyars and javanmards. Their homeland is supposed to be sacral "amanat" gifted by the god to preserve.

The fourth chapter has the title "Intra-genre innovations in the modern Persian historical novel". It is divided into two headings which interpret the process of merging and integration of tradition and innovation in literature. Due to this merger, the Persian historical novel turns into a strict national literary appearance and phenomenon, which has moved far away from the European prototype. New genre types are formed in it. Framed structure plays an important role which is inherited from medieval framed prose. This method provides Iranian writers with the opportunity to cover wider epochal expanses in history. The system of notes, intense lyrical intervention of the author, the including of examples from the poems of great poets, the direct use of the historical documents are the main achievements of the Persian historical novel of the post-revolutionary period. Persian historical prose does not recognize any established standards of genre. The above mentioned issues led to new genre formations in the historical prose, which are only peculiar to the Persian historical novel.